

HAROLD MACMILLAN

EMLÉKIRATAI

Az első világháború utáni angol politikai élet jelentős képviselője, Harold Macmillan, ezelőtt 75 évvel, 1894-ben született Londonban egy arisztokrata, világszerte ismert könyvkiadó család gyermekeként. Középiskolai tanulmányait az előkelő etoni iskolájában végezte, egyetemre az oxfordi Balliol College-ba iratkozott, de az első világháború kütörése miatt kénytelen volt tanulmányait megszakítani. A háború folyamán súlyosan megsebesült. 1919–1920-ban Kanadában a devonshire-i herceg mellett teljesített fontos politikai szolgálatot, és ennek leányát, Dorothyt vette feleségül, aki — amint a közölt szemelvényből kiderül — 1955-ben a genfi csúcserkezesleten az egyik háziasszony szerepét töltötte be. 1920 után testvérével, Daniellel a kiadóvállalatot vezette, majd négy év múlva Stockton on Tees városa a konzervatív párt képviselőjének választotta meg. Alaposan képzett értelmiségi, s éppen intellektuális fölényéért idősebb kollégái hosszú ideig háttérbe szorították, a backbencher (a hátulülő) szerepére kényszerítették. Először 1940-ben, a Churchill-kormányban kapott miniszteri tárcát, a háborús közellátás nehéz feladatát bízták rá. Két év múlva colonial undersecretary (gyarmatügyi államtitkár) minőségben Észak-Afrikába küldték a Szövetséges Főhadiszállásra, ahol a valóságban miniszteri hatásköre volt.

Az angol politikai élet nagy fordulatainak évében, 1945-ben, a választásokon ő is kudarcot vallott: abban a városban bukott meg, melyet 14 éven át képviselt; de még ugyanabban az évben az egyik megüresedett kerületben, Broomleyben ismét az alsóház tagjává választják, és képviselő marad 1964-ig, visszavonulásáig.

1951-ben, amikor a konzervatív párt a választásokon ismét győzelmet aratott, Macmillant először lakásügyi miniszternek nevezték ki, s ebben a minőségében óriási eredményt ért el azzal, hogy évente 300 000 házat építtetett. Később — rövid ideig — hadügyminiszter, ezt követően — 1955-ben — külügyminiszter. Ő készítette elő a genfi csúcstalálkozót, amelyről a közölt szemelvény részletesen beszámol. Még ugyanabban az évben a Chancellor of the Exchequers-i (pénzügyminiszteri) teendőkkel bízták meg, két év múlva pedig ráruházták a miniszterelnöki tisztséget. Kezdetben mint tősgyökeres arisztokratát nem nézték jó szemmel, azonban csakhamar meg-

Harold Macmillan

nyerte mind pártja, mind pedig az angol közvélemény nagy részének bizalmát. Ezzel magyarázható nagy sikere az 1959. évi választásokon. Mint egész politikai pályafutásában, most is a „haladó toryzmusért” harcolt. 1960-ban Cape Townban tartott híres politikai beszédet, melynek alapeszméje a Winds of Change — változnak a szelek. Benne kifejtette, hogy az afrikai népek függetlensége elodázhatatlan probléma, melynek megoldását a megváltozott világ politikai széljárása tűzte napirendre. Miniszterelnökségének utolsó évét politikai botrányok árnyékolták be, köztük néhány kémügy és a hírhedt Profumo-eset. 1963-ban operáción esett át; s ezt az alkalmat használta fel a visszavonulásra: lemondott a miniszterelnöki tisztségről, később a politikai életből is visszavonult. Szabad idejét memoárjai írásának szentelte. 1966-ban megjelent emlékiratainak első kötete Winds of Change (A változás szelei) címen. Ez az 1914—1939-es éveket foglalja magában. Egy év múlva napvilágot látott a második világháború időszakát (1939—1945) tárgyaló The Blast of War (A háború súvöltése) című második kötet, végül ez év folyamán került kiadásra a harmadik kötet, a Tides of Fortune (A sors árapályai), mely 1945-től tárgyalja az eseményeket.

Ez utóbbi kötetből közlünk néhány szemelvényt, melyeket úgy válogattunk ki, hogy egyrészt tükrözzék az angol politikai élet nagy hullámveréseit (a kötet címe is erre utal), másrészt az általános világpolitikai eseményeket, nevezetesen a genfi csúcstalálkozót.

Néhány adat a szemelvényekben szereplő fontosabb személyekről és fogalmakról:

Ernest Bevin (1881—1951) a Trade Union markáns egyénisége volt. A háborús Churchill-kormányban a munkügyi minisztériumot vezette. 1945-ben a Labour Party választási győzelme után külügyminiszter lett, fontos szerepet játszott a párizsi békeszerződések kidolgozásában.

Stanley Baldwin angol államférfi és miniszterelnök.

Lord William Henry Beveridge (1879—1963) az oxfordi egyetem principálisa, Churchill felkérésére kidolgozta a kapitalista feltételekhez igazodó munkabiztosítási és alkalmazási tervet: Social Insurance and Allied Services, melyet röviden Beveridge-tervnek neveznek. Ez előíranyozza a háború utáni teljes foglalkoztatást, a munkások számára a létminimumot, az egészségügyi szolgálatot, továbbá a tanügyi reformot. Főműve a Full Employment in a Free Society (A teljes foglalkoztatás a szabad társadalomban). Terve lényegében nem valósult meg.

Aneurin Bevan (1897—1960) politikai pályafutását a Trade Union aktivistájaként kezdte. Az Attlee-kormányban egészségügyi és újjáépítési miniszter volt. Amerikabaráti politikát folytatott. 1959-ben a Labour Party elnöki tisztségét töltötte be.

Charles John Canning (1812—1862) államférfi, India kormányzója és első alkirálya.

Arthur Neville Chamberlain (1869—1940) angol államférfi és miniszterelnök, a rosszlelkű müncheni politika egyik fő képviselője.

Cherquers — kastély és birtok Buckinghamshire-ben, Londontól mintegy 80 km-re. 1920 óta a mindenkori angol miniszterelnök vidéki rezidenciája.

Lord Cherwell of Oxford (1886—1957) az oxfordi egyetem fizikatanára. 1940-ben Churchill technikai és tudományos tanácsadója, 1951 és 1953 között pedig az atomügyek tanácsadói szerepét töltötte be.

Hugh Dalton (1887—1962) a Labour Party egyik markáns képviselője. A Churchill-kormányban hadügy-, az 1945-ös labourista kormányban pedig pénzügyminiszter volt.

Edgar Faure, radikális francia polgári politikus, 1955-ben francia miniszterelnök.

Maurice Maeterlinck (1862—1944) híres belga író és költő; 1911-ben elnyerte a Nobel-díjat.

Herbert Stanley Morrison (1888—) ismert államférfi, Attlee miniszterelnöksége alatt az alsóház vezére, majd külügyminiszter.

A szemelvényeket a The Times 57 517. és 57 552. számai alapján közöljük.

A közölt szemelvényekben az események bemutatása — a szerző látszólagos objektivitása ellenére — egyoldalú és az angol konzervatív párt, valamint a NATO-katapulták álláspontját képviseli, amivel természetesen távolról sem érthetünk egyet.

A Labour Party győzelme

Churchill, ha belevetette magát a pártharcokba, határozott és leleményes küzdőfél volt. De akárcsak nagy őse, Marlborough, alapjában véve nem volt pártember. Mivel egész életében nagy ügyek foglalták le, legboldogabbnak akkor érezte magát, ha valamennyi párt koalícióba tömörült, vagy legalábbis a mérsékelték és a középírányzatok egyesítését hozhatta létre.

A második világháború kitörésekor, 1939-ben csatlakozott a Chamberlain-kormányhoz, és ezt összeomlásáig a rá jellemző hűséggel szolgálta. De a szerencsésebb időszak mind az ő, mind a nemzet számára csak 1940 májusában következett be, amikor közkívánságra, mint igazi nemzeti vezető, a legmagasabb tisztségbe került. Öt évig volt Anglia története legnagyobb és leghatalmasabb kormányának miniszterelnöke. Annak a bronzéremnek a feliratán, amellyel mindazokat megajándékozta, akik vele együtt szolgáltak, ezt a kormányzatot méltán nevezte „a nagy koalíció“-nak.

Igaz, Chamberlainnek 1940 őszén bekövetkezett halála után a sajtó nagy részének és sok személyi jóakarójának tanácsa ellenére elfogadta a Konzervatív Párt vezerségét. Nem felejtette ugyanis el, hogy Lloyd George pályafutásának utolsó éveiben politikailag azért vált tehetetlenné, mert semmiféle hathatós párttámogatásban nem részesült. Churchill elég okos volt annak megelőzéséhez, hogy akik őt a válság pillanatában jogosan a pártok fölött álló nemzeti személyiségnek vallották, később ki ne játszassák. Tudatában volt annak, hogy ha a hangulat megváltozik, ismét érvényesülni fog az a hagyományos rendszer, amely szerint Angliát oly hosszú ideig kormányozták. Bölcs dolog volt tehát, hogy előrelátó hadvezérként a jövő érdekében szilárd alapot igyekezett biztosítani. Ennek ellenére lelke mélyén a pártokkal keveset törődött. Mint annyi honfitársának, az ő érzelmei is részint a konzervatívok, részint a radikálisok között oszlottak meg.

Ezért, amint a háború vége közeledett — noha elfogadta annak szükségét, hogy a csaknem tíz éve választott parlamentet mással kell felcserélni —, szinte ösztönösen, inkább azt szeretete volna, hogy a választás kitolódjék, és ő tovább vigye a koalíciót, mindaddig, amíg teljesíti feladatát. Közben arról álmódozott, hogy a választási harc megvívása után ismét egy központosított kormányt fog alakítani. Ha a választás az egyik vagy a másik párt részére is csak elenyésző többséget hoz, ez valóban keresztülvihető tervnek bizonyult volna.

Már 1944 nyarán és őszén, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy Németország végső veresége már nem lehet nagyon messze, az emberek gondolatai — mind a kormányon belül, mind azon kívül — elkerülhetetlenül az eljövendő politikai kibontakozás felé fordultak. Maguknak a kormányon lévő minisztereknek a figyelme sem összpontosulhatott teljesen a koalíció még hátralevő feladataira. Az újjáépítés kérdései és az eltérő nézőpontok, amelyekből a háború utáni problémák megközelíthetők majd, kötötték le mindinkább figyelmüket.

A legtevékenyebb pártvezérek, mint Attlee és Morrison, nem mulaszthatták el, hogy ne olyan fogalmakban gondolkozzanak, amelyek partjuk erejének újjaélesztéséhez vezetnének. Az akkori alsóház tagjainak nagy része nyilvánvalóan nem ismerte a katonák és a civilek körében kialakult közvéleményt. A baloldal legaktívabb hívei már bizonyos idő óta a szabadság nevében kezdtek agitálni, és a szocializmus elveire épülő politika folytatását helyezték kilátásba. Mi több, a munkáspárt lényegében továbbra is a *trade union*okon alapult, s ezeknek belső szerkezete teljes mértékben megmaradt, befolyásuk a háború miatt még erősebb lett. Ezzel szemben a konzervatív párt politikai szervezete csaknem teljesen felbomlott. Világos volt tehát, hogy a választás, bármilyen eredménnyel végződik is, az alsóházban a munkáspárt képviselőiténak gyarapodásával jár. Az 1935. évi választás a munkáspárt szempontjából igen kedvezőtlen körülmények között zajlott le, és azt a zűrzavart tükrözte, amelyet Baldwin zseniális taktikája okozott soraiban. Így azután, amint a hónapok teltek, a kormány tagjai kezdtek

saját pártállásuk szerint csoportokba elkülönlüni. Churchill szavaival élve: „ahelyett, hogy fegyvertársak lennénk, versenytársak lettünk a hatalomban.“

1944 őszén ismét szükségessé vált, hogy a meglévő parlament életét törvényhozási úton meghosszabbítsák. Akkor az volt az általános feltételezés, hogy noha a német háború legkésőbb 1945 tavaszán befejeződik, a leszármolás a japánokkal Hitler bukása után még mintegy 18 hónapot igényelhet. 1944. október 31-én, amikor az erre vonatkozó törvényjavaslatot előrejesztette, Churchill kijelentette, hogy mivel ez a parlament már csaknem tíz éve működik, helytelen létét a német háború időszakán túlmenően meghosszabbítani. Ezekkel a szavakkal, amelyeket — azt hiszem — később megbánt, sokkal inkább elkötelezte magát, mintsem szükségessé vagy bölcs dolog lett volna. Nem lett volna ésszerűtlen, hogy a koalíció munkáját a japánok legyőzéseig folytassa, és — amint azt maga Churchill kijelentette —, ez idő alatt lehetséges lett volna egy nagyvonalú, közös megegyezéssel kidolgozott reform és a társadalmi haladást szolgáló program végrehajtása. Az első lépéseket a háború nyomására ebben az irányban már meg is tették. Mindenfelé átfogó tervekről beszéltek, mint amilyen a Beveridge-terv, a teljes foglalkoztatásról szóló Fehér Könyv, valamint más messzeható politikai elgondolásokról. E tervek megvalósításánál miniszterelnökként segídekzeni — Churchill hön öhajtott vágya volt.

Amikor májusban utoljára voltam Chequersben rövid látogatáson, úgy tapasztaltam, hogy e kérdés körül folytak bizonyos megbeszélések. Látogatásom első estéjén csak kevesen voltunk jelen — Churchill, Lord Cherwell, jómagam Jack Colville-lal, az egyik magántitkárral. Naplomban akkor ezt jegyeztem fel: *A vacsorán sok beszéd — főként a belpolitikai helyzetről. A miniszterelnök levelet írt Attlee-nak, javasolva, hogy a koalíció maradjon fenn egészen a japán háború utánig. Ha szükséges, tartsanak népszavazást a parlamenti élet további folytatásának kérdésében. A levelet megmutatták és felolvasták.*

Akkor Churchill azt hitte, hogy Attlee és Bevin, de különösen az utóbbi egy ilyen tervet képes és hajlandó is lenne keresztülvinni a munkáspárt konferenciáján. Én nem voltam ennyire bizakodó.

Nem hiszem — írtam naplomban. A munkáspárt sokkal inkább gyanakszik Bevinre, mint Churchillre.

Amikor két nappal később visszatértem Chequersre, megérkezett Attlee válasza.

A miniszterelnök javaslatát a koalíció fenntartására visszautasította. Természetesen azt akarták, hogy a választásokat októberben tartsuk meg; de teljesen lehetetlen a japán háború végéig vinni az ügyeket egy ilyen, a valóságban felbomló kormányval. Winstont sértette Attlee szükségtelenül csípős és egyenesen támadó válasza.

A válasz a vacsora idején érkezett meg. Az est nagyobb része a miniszterelnök Attlee-hoz intézett levelének megvitatásával telt el; a levéltervezet elkészítésében mindnyájan segítettünk neki.

Churchill „mélyen csalódott“

Amikor Attlee visszautasította Churchill tervét, hogy maradjanak együtt a japán háború végéig, ellenjavaslatot tett. S ebben nyíltan kifejtette, hogy csak októberig hajlandók együttműködni. Mivel még mindig azt hitte, hogy a japán háború legalább 18 hónapig eltart, Churchillt mély csalódás töltötte el. Az alternatíva, melyet a vezető konzervatívok határozottan sürgettek, az azonnali választás volt. Ez jobb megoldásnak tűnt, mint egy — távolról sem könnyű — öt hónapos választási kampány. Júniustól októberig túl rövid volt az idő ahhoz, hogy törvényhozás révén a belpolitikai fronton eredményes tevékenységet lehessen kifejteni; de ahhoz már túl hosszú, hogy a minisztereket, a parlamenti tagokat és mindenekelőtt a nemzetet hétről hétre növekvő politikai feszültségben lehessen tartani. Eltekintve a szembenálló politikai szervezetek helyzetét érintő, a párt előnyére vonatkozó megfontolásoktól, Churchillnek kétségkívül igaza volt, amikor úgy döntött, hogy a választásokat 1945-ben meg kell tartani, vagyis minél korábban, annál jobb.

Persze, volt egy kínos időszak, amelyen túl kellett esni. Churchill május 23-án átadta lemondását a királynak a maga és az egész kormány nevében. Mivel a konzervatív többség az összes többi párttal szemben együttvéve 180 volt, az új kormány megalakításának feladatát Churchillre bízták. Noha ennek összetétele főként konzervatív volt, a miniszterelnök mindent megtett, hogy egyes nem politikai személyiségek visszatartásával csökkentse a pártszínezetet.

A választási kampányt a lehető legjobb tehetségünk szerint folytattuk, de

nem sok sikerrel kecsegtetett. Sokan azt hitték, hogy Churchill első rádióbeszéde fordulópontot jelentett a mi hátrányunkra. A beszéd kétségkívül kiegyensúlyozatlan volt, és rossz tanácsokra épült. Mindannyiunk életének növekvő ellenőrzését jósolta arra az esetre, ha a szocialisták győznenek. Angliában a szocializmus végső megvalósulásának olyanszerű politikai jelleget tulajdonított, amelyet mi a Gestapóval szoktunk társítani. Ennek a rettenetes szónak alkalmazása ellenfeleire szörnyű hiba volt. Mi több, könnyű volt gyalázatos eljárásnak titulálni egy olyan támadást, mely azok ellen a kollégák ellen irányult, akikkel Churchill az utóbbi öt évben tökéletes megértésben dolgozott együtt, s akik olyan mérsékelték voltak, mint Attlee, Morrison és főként Bevin...

Önműködő utópia

Churchillt lendületbe hozta az a lelkes fogadtatás, amelyben ezer mérföldes választási körútján részesült. A nagy tömegek, amelyek a háború kezdete óta őt személyesen nem látták, csak hangját hallották, a veszélyek idején beléjük lelkét öntő, a sikerek pillanataiban ihletet adó híres rádióbeszédeiben, most csoportosan tódultak, hogy lássák őt, és tapsoljanak neki. Meg akarták köszönni, amit értünk tett, és ebben mindnyájan őszinték voltak.

Ez azonban nem jelentette, hogy ré és tory kollégáira akarják bízni a vezetést a következő években. A civilek és a katonák a háború utolsó éveiben azt hitték, hogy mihelyt a küzdelem véget ér, egy önműködő utópia lép életbe. Az angol nép saját vezetői irányítása alatt nehezen tenne erőfeszítést a szocialista vagy a félszocialista állam irányában, amely az egyetemes béke világában példátlan jólétet hozna. De nem felejtette el a háború előtti éveket, vagy nem engedték, hogy elfelejtse. Pamfleteket és könyveket jelentettek meg, és ezek nagy példányszámban kerültek forgalomba, és mindezekelőtt „a müncheni bűnös embereket” támadták. Nem Churchill volt az, aki 1945-ben a választást elveszítette, hanem Neville Chamberlain kísérte.

A választás szürke érdektelensége eltartott egészen a zárójelenetekig. A helyett, hogy a szavazás eredményét a High Streeten, a választás napján délelőtt 11 óra és éjfél között hirdették volna ki tapsoló tömegeknek, három hétig kellett rá várni. Akkor végre a jelöltek néhány barátjuk társaságában délután elmentek a városházára, hogy meghallgassák az

eredményt. Nem voltak tömegek, nem volt lelkesedés; unalmas formalitás volt az egész...

A következő napon a kabinet ülése a Downing Street 10. szám alatt nagyon szomorú esemény volt. A régi parlament 166 munkásképviseelőjével szemben most 393 volt jelen. A konzervatívok száma 398-ról 213-ra csökkent. A munkáspárt győzelme valóban elsöprő volt. Nem lehetett kifogásként ürügyeket vagy *post mortem*-eket felhozni. Churchill még mindig szédültnek látszott a csapástól, de egyetlen szemrehányó szót sem mondott. Úgy érezte, nincs miért bocsánatot kérnie a párttól. Nem ő húzta le a minket, valahogy mi reménykedtünk abban, hogy átjuttat a nehézségen, ha a kabátja szélébe fogódzkodunk. Ami a jövőt illeti, csak az események kibontakozását láthatuk. Churchill maga idézi felesége vigasztaló szavait: „Lehet, hogy az egész áldás — álcázott formában”, melyre így válaszolt: „Pillanatnyilag úgy tűnik, nagyon alaposan álcázta magát.”

Ennek ellenére én csakhamar beláttam, hogy a miniszterelnöknek igaza volt. A háború utáni évek belpolitikai viszonylatban a nagy gazdasági és pénzügyi nehézségek, külpolitikailag pedig a súlyos problémák időszakát jelentették. Az angol nép egészséges ösztöne megérezte, hogy mindkét terület szempontjából bölcsőbb, ha a baloldal kormánya az irányító...

Pártunk néhány ifjabb tagja, a parlamenten belül és azon kívül, a vereséget követően elkezdte a szokásos vádaskodást, és úgy vélekedett, hogy az új alsóházzal a parlamentáris kormányzat véget ér. De az idősebb rókák, beleértve természetesen tapasztalt vezérüket, jobban tudták, hogy „ami felszáll, annak le is kell szállnia”, vagy — Canning híres mondásával —: „En ebben a házban nem félek a tűzcsovák-tól. Mihelyt padlót érnek, suszorogni kezdenek, és kialszanak.”

Churchill eltökélte, hogy visszaküzdí magát a hatalomra, bármilyen hosszú és fáradtságos is legyen ez a küzdelem. Amikor ki kellett költöznie a Downing Streetből, Londonban nem volt lakása. Csakhamar azonban egy szép házban rendezkedett be a Hyde Park Gate-n, s ebben lakott egészen haláláig. Hivatala és titkárai részére megvásárolta a szomszédos házat, és nemsokára — amint ezt megszokta, akár hatalmon volt, akár nem — nagystílusú magánhivatalt kezdett szervezni. Ez rövidesen méhkaptárhoz hasonló forgalmat bonyolított le...

Churchill idejét az ellenzék vezetése nem merítette ki, és nem foglalta teljesen le. Sok egyéb dologgal kellett törődni. Akadtak világ-problémák..., amelyek nagymértékben lefoglalták gondolatait. Ott volt *A második világháború* nagy történetének hat kötete (az öt első kötetet 1951-re, mielőtt még a hatalomba ismét visszatért volna, ténylegesen befejezte). Ott voltak a képek, amelyeket meg kellett festeni, a szabadságok, amelyeket ki kellett élvezni. Energiájának egy részét fizikai felépülésére fordította, mert, noha a szervezete erős volt, mégis szükség volt erre, mivel a háború öt éve szörnyen igénybe vette. Mindez nem akadályozta meg őt abban, hogy egy teljesen új vállalkozás — az európai mozgalom — egyik kitervezője és előmozdítója ne legyen.

Az alsóházban tekintélye, noha megintgott, még mindig nagy volt. Nem követte el azt a hibát, hogy túl gyakran hallassa hangját, akár beszédek, akár kérdések formájában. Ha olyan hangulatban volt, gyakran közbeszólt, egészen kíméletlenül, és nemegyszer zavarba hozta azokat is, akik a nagyságot összetévesztik a nagyképtűködéssel, és hősük jellemében nem vették észre az iskolásgyermek vonásait.

Az alsóház minden parlamentben csakhamar kifejleszti sajátos vonásait. Ez meghatározhatatlan, szövevényes, de valóságos valami. Ha mint kormány hathatósan akarjuk vezetni, ha mint ellenzék, sikerrel akarunk folyamodni hozzá, szükséges tanulmányoznunk, és megértenünk sajátos, egyéni hangulatait. Churchill szemében az 1945. évi parlament bizonyos fókig az 1906-osra emlékeztetett, amikor a radikális ár mindent elsepert maga elől. A munkáspárti képviselők a váratlan siker szédítő élményét élvezték — a mi szempontunkból büszkéek, túl beképzettek, sértegetők és szükkeblűek voltak. A saját szempontjukból, amint ezt Hugh Dalton kifejezte, „lelkesekek, önfeláldozók, felülemelkedettek, olyanok voltak, mint akik együtt haladnak a sorssal“.

Noha a kezdeti lelkesedés a parlamentáris élet sűrűke örlőmalmában és nehézkes formalitásaiban fokozatosan lelohadt, ez a Ház minden iránt türelmetlen volt, ami szemében a hagyományos módszerekre, magatartásra vagy vitákra emlékeztetett. Türelmetlen volt a hosszú beszédekkel szemben, bármilyen ékesszólóak voltak, és előadási formájukban a parlamentáris stílusnak megfeleltek. Ez a szellem nem korlátozódott csu-

pán az uralkodó pártra. Churchill először nehéznek találta, hogy az új feltételekhez alkalmazkodjék. Időről időre hosszú beszédeket tartott — valóságos remekműveket —, melyeket néhány hónappal korábban még figyelemmel fogadtak, és elragadtatással tapsoltak volna meg. De a beszéd felépítése gyakran mesterkélt volt, támadásai és szemrehányásai túl modorosak ahhoz, hogy tetszenek ennek a gyűlekezethoz, amelynek túlnyomó része nem volt hozzászokva a parlamenti eljárásokhoz és módszerekhez.

Ezt tetézte az is, hogy Attlee miniszterelnök ritkán beszélt húsz percnél többet; beszéde halk tónusú, egyszerű, a banalitás felé hajló volt, bizonyos fifikussággal telített, ami nagyon elfogadhatóvá tette hívei számára, és olyannak tűntette fel, mint amely teljesen megégyezik a dolgok megközelítésének új szellemével. Bizalmi szavazások idején, vagy amikor az ellenzék valamilyen módon támadta a kormányt, rendszerint az első felszólalót igyekezett követni. Churchill általában átható erejű és nemesveretű beszéddel kezdte, melyet gyakran újszerű és szuggesztív elméletekkel szemléltetett, és itt-ott utánozhatatlan humorral tűzdelt tele. De szerkezetileg beszéde túl gondos, és főként túl hosszú volt.

Amikor Attlee felállt, hogy válaszoljon, egészen váratlanul jól vágott vissza, mint egy kisfiú, aki sikerrel pukkasztja ki néhány nyíllal vagy kövel a hatalmas léggömböt. Furcsán a tényhez ragaszkodó és prózai válaszai alatt az egész churchilli tákolmány inogni kezdett, majd összeomlott. Szarkasztikus és földhöz ragadt probléma-közéltése előtt a képzelet, a romantika és a méltóságtelenség mintha elhalványodott volna.

Egy ilyen alkalommal, amikor a kormány jóhíre még magasan állt, és a gyönyörű reggelt a belső és a külső zavarok ködei nem kezdték még befelhősíteni, Churchill jól begyakorolt és sokat hirdetett támadást intézett a kormány ellen. Ezt azonban Attlee egyszerűen mellőzte, érveire nem válaszolt, figyelmen kívül hagyta őket, azt a technikát alkalmazva, amelyet leírtam.

A dohányzóban Churchillt megszokott asztalánál találtuk, több képviselőtől körülvéve, s látszott rajta, hogy lehangolt, bosszús és zavart amiatt, ami történt. Tudta, hogy nagy beszédet mondott, s arra sok gondot és munkát fordított. De nem talált célba. Attlee néhány csiszolt mondattal vagy azzal, hogy nem értékelte érdemben, valahogy megkerülte

Ebben a pillanatban pártunknak egy népszerű, de nem mindig tapintatos tagja csatlakozott hozzánk. „Nem gondolja, Mr. Churchill, hogy nagymértékben feljött ez az Attlee? Nézzé csak a mai beszédét, rémesen feljött!” „Ó. Ön úgy gondolja?” — válaszolt Churchill dörmögő hangon. „Igen, miniszterelnök úr, én valóban így gondolom.” „Úgy — felelte Churchill — őrnagy úr, olvasta-e valaha Maeterlincket?” (esetlen, de szinte barátunknak ez volt a rangja). „Ó, nem, nem olvastam Maeterlincket.” (Valóban, még azt is kétkem, hogy valaha is hallotta volna Maeterlinck nevét.) „Nos, ha elolvassa majd Maeterlincket — hangzott a válasz — megtanulja, ha egy röfit királyi kocsonyán tartanak, anyakirálynó válhat belőle.” Sohasem határozta meg jobban a hatalom befolyását az emberi természetre. Churchill megvizsgálatódott. Az őrnagy azonban zavartnak látszott...

Attlee arcképe...

Attlee-t, a miniszterelnököt gyakran túlságosan lebecsülték még saját kollégái is. Az általam ismert miniszterelnökök között az egyik legjobb gyűlésvezető volt. Meghallgatta mások felfogását, maga nagyon ritkán nyilvánított önálló véleményt, és ez, bármilyen bizottság tagjainak a szempontjából, tökéletes elnökre vall. A végén röviden, tömören és határozottan foglalta össze a dolgokat. Igaz ugyan, nemegyszer az volt az ember benyomása, hogy mások véleményét kutatja, figyelve arra, hogy merre hajlik a többség. Ez hasznos adottság, különösen normális időkben. Ehhez járult az is, hogy higgadt, nyugodt volt, és sohasem vesztette el a fejét. Háború idején, persze, a fő teher erősebb és szélesebb vállakon nyugodott. De hat évi miniszterelnöksége alatt kénytelen volt, mint bármelyik miniszterelnök, átélni a válságok egész sorozatát és nehézségeit, amelyek közül egyesek személyi, mások közügyi jellegűek voltak. Az ország helyzete a háború után pénzügyileg és gazdaságilag nagyon ingatag lett. Ha a korábbi években a lappangó gyengeségek nem törtek fel olyan gyorsan, és ha 1946 kezdetétől a nagy amerikai kölcsön következtében enyhültek a bajok, mégis az állandó eltulodás az összeomlás irányába fájdalmas lehetett számára.

Ugyanakkor sok bosszantó személyi nehézséget is le kellett küzdenie. De mindezeket a bajokat erős önfegyelmel — sőt: nemtörődomséggel — legyűrte, legalábbis a kívülről szemlélőnek úgy tűnt. A szocialista doktrína legkivi-

hetetlenebb vonatkozásaival szemben tanúsított hűségnyilatkozatai ellenére, a válságos pillanatokban a hazai érdekek védelmében szilárd határozatokat hozott.

Az amerikai döntés, hogy a japán ellenállásnak az atombomba bevetésével vessenek véget, nem foglalkoztatta őt túlságosan. Sikerült azt a fontos és felbecsülhetetlen értékű feladatot teljesítenie, hogy a parlament informálása nélkül előállítsa Anglia számára az atombombát, mégpedig úgy, hogy bizonyos manipulációval félretette az állami költségvetésből a szükséges 100 millió fontot. Az ügyet már jól elindította, mielőtt a párt kevésbé robusztus tagjai felébredtek és megakadályozhatták volna. Amikor a NATO-t létre kellett hozni, és Anglia, régi hagyományai ellenére, békeidőben erős védelmi szervezetbe lépett, amely egy nagy hadsereg állomásozását tétélezte fel Európában, aligha volt tudatában az általa támogatott politika forradalmi jellegének. A koreai háború kitörésekor nem habozott, és a hosszadalmas, ádáz küzdelemhez Anglia megfelelően hozzájárult, mint ahogy hozzájárultak a nemzetközösség haderői is. Ugyanakkor kollégáival szemben kíméletlen volt, „jó meszáros”. Olyan minősítés ez, amelyről azt mondták, a jó miniszterelnök lényeges vonása. Ha nem is állítható róla, hogy sokban hozzájárult a nagy események alakításához, rendíthetetlen volt a felmerült nehéz és veszedelmes kérdések intézésében.

Összegezve: ha Attlee-ből hiányzott a kedvesség, a bátorság nem hiányzott belőle. Ha rátörtek a bajok, általában megtalálta a kivezető utat. Leleményes volt és szilárd. Tekintélye a parlamentben és tekintélye az országban az évek múltával inkább nőtt, mint csökkent. Ellenfelei nem szerették ugyan, de csodálták. Az ő, valamint kormánya teljesítményeinek helye a történelemben biztosítva van.

Cripps portréja

Dalton bukása Cripps emelkedéséhez vezetett. Furcsa excentrikus jelleme először mint nagyon értelmes „szalon bolsevistáé” a háború előtt vált hírhedté. Földühösítette a konzervatívokat, sokakat megijesztett saját pártjának soraiból is, nézeteinek extravaganciájával és azzal az elkeseredettséggel, amellyel az ősi intézményeket támadta. Megsértette a koronát, nem hagyott kétséget afelől, hogy a parlamentet a szocialista diktatúra hízelgőjévé akarja lefokozni. Hitler világbékét fenyegető legkritikusabb éveiben Cripps arra bujtogatta az angol munkásokat,

hogy ne gyártsanak fegyvert a tőkés társadalom védelmére.

E közéleti tevékenységével párhuzamosan, amely a munkáspártból való kizáráshoz vezetett, sikeres ügyvéd volt, annak idején ő dicsekedhetett a legnagyobb klientúrával. Ebben az országban az üzletemberek nem ostobák. Ugyanaz az ösztön, amely Churchillt rávette arra, hogy Sztálint mint Hitler-ellenes szövetségest üdvözölje, a vezető társaságokat és egyéneket arra készítette, hogy a magán- és üzleti tevékenységben, ahol hatalmas összegek forogtak kockán, elfogadják Cripps szolgálatait, még ha politikai nézeteivel ellenszenvet és undort váltott is ki belőlük. Mert becsülték ügyvédi képességeit. A marxista vonzalmú, rosszindulatú lázadó, az ügyvédi kamarában a legdrágább ügyvéd, Cripps gazdag és nemes család sarja volt, még hozzá buzgó keresztény is. A magánéletben csodálatra méltó csevegő, kivéve az étkezéseket, mert nem evett, nem ivott, csak dohányzott. 1942-ben, amikor visszatért Oroszországból, én pedig a földközi-tengeri küldetésem előtt állottam, közelebről megismertem őt.

A következő néhány éven át közülünk sokan igen sajnáltuk Hugh Dalton. Cripps és ő olyanok voltak, mint Salamon és Rehoboam: az előbbi korbáccsal fenyegetett, az utóbbi skorpiókkal. Cripps furcsa ellentét volt Daltonnak, a munkáspárt jókedvű Nagyevőjének. A mértékletes Cripps nem volt mogorva puritán, de mégis a jajok és a szenvedés meshősének szerepében lépett fel, melyet nap mint nap eljátszott. Pozíciójának ereje bizonyos erényein nyugodott. Jogi képzettsége páratlan előadói tekintélyt biztosított számára. A legbonyolultabb számsorok az ő előterjesztésében érthető formát öltöttek. De nem csupán intellektuális megnyilatkozása érvényesítette személyiségét. Öszintesége, aszkétikus lelkesedése, drámai felhívásai a magasabb hatalomhoz, olyan szavakkal, amelyek mindenki mástól eltérhetetlenek lettek volna, mélyen meghatották a Házat. A későbbi időben olyan helyzet alakult ki, hogy helytelennek, sőt egyenesen szentségtörésnek tartották őt felbeszakitani, vagy éppen kérdésessé tenni kijelentéseit. Leghűségesebb csatlósai alkották buzgó híveinek seregét.

A gazdasági kérdések azonosítása a vallással, amit többben emelyítőnek tartottunk, csak azért járt sikerrel, mert Cripps meggyőzte önmagát, hogy politikája nemcsak megbízható anyagi érvekre épül, hanem erkölcsi igazságokon is

nyugszik. Lassanként egészen különös, az izzásig emelkedő buzgóság, sőt fanatizmus hatotta át. Elődjétől kétségbeejtő anyagi helyzetet örökölt, és ebből a néptömegek olyan nagyfokú áldozatvállalása árán akart kilábalni, amely a háborús nélkülözéseket is felülmulta. A pénzügyminiszter szívében felbűgő ének melankolikus gyászdal lett, melyet ragyogó eszének mindeneket átható tisztaságával ismételtgetett. Az angol nép, mely Woolton idejében kevés élelemmel megelégedett, mert ekkor a nincsent a világnak ez a legjobb elárúsítója mosolyogva kínálta megvételre, mélységesen felháborodott, amikor a háború utáni években a jegyes fejadag fennmaradt, sőt még csökkent is egy olyan miniszter miatt, aki mintha egy remete érzésvilágával még élvezné is a nélkülözéseket. Cripps nem ivott szeszestalt, és azt tartották róla, hogy dión meg vízben főtt tormán él, és miután a megterhelő munka szőrnyű feszültsége kikezdete egészségét, mindinkább indiai fakirhoz kezdett hasonlítani.

Amikor azok a reményei, hogy 1949-ben a font sterling devalvációja elkerülhető, szertefoszlottak, mélyen megrendült.

Ezen felül, mivel tisztességes ember volt (még a miniszterelnök elleni összeküvéseiben is elég nyílt volt ahhoz, hogy értesítse a rettegett vezért éppen ellene irányuló terveiről), nagyon szenvedett azok alatt a hosszú hónapok alatt, amelyekben a sterling leértékelésére vonatkozó kérdéseket szűkséggéppen vissza kellett utasítania, noha neki és tanácsadóinak tudniok kellett, hogy a devalváció már-már elkerülhetetlen. Nem szerte, egyenesen szégyellte, hogy ilyen kontőrfaizásra kényszerült, mielőtt gyenge egészségi állapota miatt kénytelen lett volna lemondani, az események kieméletlen nyomása és a felelősség súlya megtörték ellenállását. De tovább küzdött.

Amikor megismertem, a háború éveiben, a humor, sőt a jókedély alkalomadtán fel-felcsillant benne. Ezek a hangulatok azonban elhervadtak. Külseje elárulta a terhet, amely alatt dolgozott. Végül is teste fellázadt, s 1952. április 21-én egy svájci kórházban meghalt. Benső barátainak szűk körén kívül sokan meggyásolták; azok, akik felismerték önzetlenségét és odaadását minden iránt, amit kötelességének tartott. Mély keresztény hite kétségtelenül ihletet adó forrása volt életének. Mégis mint minden magas hivatást érző ember egoista volt. és igaz az, amit Dalton mondott róla: tehetsége csaknem a lángésszel ért fel, de ítélete kevés volt.

CSÜCSÉRTEKEZLET

Eden elfogadta a királynő megbízását, és 1955. április 6-án, amikor a királynő kinevezte miniszterelnöknéket, kezét csókolt neki. A következő nap én külügyi államtitkár lettem. Eden ezt a posztot kétségtelenül Lord Salisburynek szánta, és őszintén megmondta, miért esik rá választása. Végül mégis úgy döntött, hogy a külügyi államtitkárságot ne helyezze a lordok házába, ez ugyanis túl nagy terhet róna a miniszterelnökre, hiszen az alsóház azt kérte volna, hogy a miniszterelnök, és ne csak egy államtitkár irányítsa a külügyi hivatalt.

Alig vártam, hogy legalább néhány hétig végezhessem ezt a lebilincselő munkát és amennyiben a választást megnyernék, én pedig látható eredményekről tehetnék tanúságot, akkor négy vagy öt éven át dolgozhatnék a nagy jelentőségű állásban. Ezek a gondolatok foglalkoztattak, amikor megkaptam kinevezésem; mint olyan sok, saját jövőnkre vonatkozó jósolat, ez is szinte minden részletében pontatlannak bizonyult.

Csakhamar arra a meggyőződésre jutottam, hogy a legfontosabb hozzájárulásom az lenne, ha a nemzet aggodalmait, a harmadik, kétségtelenül atomháború veszélyét illetően szétoszlathatnám.

Remény volt arra, hogy létrehozható egy négyhatalmi konferencia Macmillan javaslatának megfelelően, aki úgy vélte, hogy „a legfelső-szintű” találkozók inkább kezdenek, mint végnek tekintendő.*

En úgy gondoltam, hogy a tárgyalások hosszú, talán évekre, sőt nemzedékekre kiterjedő időszakának eszméjét kell támogatnom, mintsem egyetlen találkozóért harcolnom, amely szinte bizonyosra vehető, hogy kudarcba fullad. Ennek megfelelően a terv körvonalazásával megkövettem egy táviratot Eden számára, hogy küldje el Eisenhowernek. Egy másolatot eljuttattam Dullesnek, s ugyanakkor meghagytam washingtoni nagykövetségünknek, Roger Makinsnek, úgy intézkedjék, hogy tervünket mindketten vonzónak lássák. A napot azzal fejeztem be, hogy látogatást tettem Chartwellben. Churchill nemcsak jó hangulatban volt, hanem egyenesen boldognak tűnt. Egy kissé odavágott Anthony Edennek, amikor megjegyezte: „Mennyivel vonzóbb a

A *-gal jelzett sorok az emlékirat tartalmi kivonatai.

legfelsőbb szintű találkozó, ha mi magunk vagyunk a csúcson!”

Mialatt a tárgyalások a csúcsertekezlet kérdésében továbbfolytak, Angliában megtartották az általános választásokat. Az alsóházban a konzervatív többség 17-ről 60-ra emelkedett.*

Az oroszok hivatalos válasza a csúcstalálkozóra tett javaslatunkra vonatkozóan éppen a választás napján érkezett meg, de szándékuk már korábban ismertté vált. Miután bizonyos viták kezdtek a gyűlés helyét illetően, június kezdetén a szovjet kormány hozzájárult javaslatunkhoz, vagyis hogy az államfők július 18-án — Genfben — találkozzanak.

Sok energiát fordítottunk a titkos megbeszélésekre; ezek a különböző fő kérdésekre: Oroszország, Németország és a lefegyverzés kérdésében a konferencián előterjesztendő tervekre vonatkoztak.

Az ún. „Eden-tervet”, annak minden változatát és permutációját sokat vitattuk mind szűkebb táborunkban, mind a szövetségeseinkkel. Ez a terv egy keskeny demilitarizált övezetet irányozott elő, hogy elválassa a keleti és a nyugai haderőket. Noha a megegyezés szerint a csúcstalálkozó célja formálisan a problémák „agnoszkalása”, valamint a napirend kidolgozása és előkészítése lett volna a további tárgyalásokhoz, ezt a feltételt, amellyel az amerikai elnököt rávettük, hogy a találkozóon részt vegyen, csendes megegyezéssel félretettük, mivel hallgatólagosan feltételeztük, hogy a konferencia tartalma és formája nyílt vita tárgya lesz.

Június 16-án Macmillan New Yorkba utazott, hogy tárgyaljon Dulleszel*

Június 19-én San Franciscóba repültünk, mert azt reméltem, itt lehetőségem lesz találkozni régi barátommal, Eisenhowerrel. De kölcsönös sajnálatunkra egyetlen alkalom sem mutatkozott erre anélkül, hogy ne zavarjuk meg az ünnepélyes célra összegyűlt sok államfőt és külügyminisztert. Mégis a megérkezésünket követő nap reggelén 8 óra körül Eisenhower felhívott engem a szállodában...

A kapcsolatfelvétel nem volt ugyan nagyon mély. De kötetlen volt.

Este a San Franciscó-i híres Union Clubban vacsorát rendeztek, amelyen, miután megválasztottak tiszteletbeli tag-

nak, a házigazda szerepét töltöttem be. Dulles, Molotov, Pinay és én teljesen magunkban, csupán a tolmácsok jelenlétében vacsoráztunk egy általam lefoglalt magánteremben. Furcsa gyülekezet volt ez ebben a híres, valóban konzervatív környezetben. Vacsora után átmentünk egy másik terembe, ahol hozzánk csatlakoztak tanácsadóink; ezeknek számát valamennyi félnél háromra korlátoztuk.

A mindannyiunktól alig várt megbeszélés, amelyért én ezt a sok-sok mérföldes utat megtettem, kudarcot — vagy legalábbis viszonylagos kudarcot — vallott. Molotov tréfás hangulatban volt. Többé-kevésbé elfogadta a júliusi találkozóra vonatkozó neki bemutatott összes ügyrendi tervet, de azután azzal a kéréssel állt elő, hogy az egészet a három nagykövet tárgyalja meg egymás között és a washingtoni külügyminisztériummal. Ez dühbe gurította Pinay-t. Végeredményben a négyórás megbeszélés kudarc volt (a fordítási eljárás olyan lassú és bonyolalmas). Az emberek kint az utcán azt hitték, hogy a világ sorsát intézzük, mi pedig semmiségek körül hadakoztunk.

Eden „három összetevő”-je

A csúcsértekezlet színtere készen állt. A nyugati vezetők számtalan tervet és tervváltozatot vitattak meg. Mindenesetre messze jutottunk ez értekezletnek attól a kezdeti elképzelésétől, mely szerint egyetlen célja a különböző problémák „agnoszkalása”, nem pedig komoly erőfeszítést tenni azok megoldására.

Eden fejében már tisztán megfogalmazott a gondolat, hogy a kollektív javaslatnak három összetevőből kell állnia. A demilitarizált övezet mellett, melyet meghatározott feltételek alapján kell majd kijelölni, léteznie kell egy — Európa bizonyos területeire vonatkozó — fegyverkorlátozási tervnek is. Ez magába foglalna egy megegyezés alapján létrejött plafonálást, és — amennyiben lehetséges — az ellenőrzés valamilyen általános rendszerét, mert a lefegyverzés és a fegyverkorlátozás bármilyen formája mind az ellenőrzést, mind a felügyelet megköveteli. Az „Eden-terv” harmadik része az európai biztonsági egyezményt tartalmazta, mely részint hivatalos akción, részint biztosítékokon alapult. A hivatalos akció általában a két első javaslatra terjedne ki.

Noha brit kollégáink is elégedetlenek voltak, még meg kellett győzni az amerikaiakat, akik nagyon macacsul ragaszkodtak elhatározásukhoz, hogy szilárdan

kitartanak a csúcstalálkozó hivatalos meghívójának feltételei mellett. Én úgy éreztem, ezt a kérdést csak maga a miniszterelnök és az elnök képes megoldani; mégis bizonyosra vettem, hogy az események tényleges nyomása és a tárgyalások irányítása megoldja majd néhány nehézségünket. Például nem kifogásolta senki, hogy megvitassuk egy kérdés számos különböző jellegű megoldását, feltéve, ha ezeket mint „szemléltetési módokat” vetjük fel, és nem vonják maguk után az egyik vagy másik megoldás melletti elkötelezettséget. Ez a dullesi gondolkodási mód egyik furcsa, tipikus példája volt. Én magam természetesen amellett kardoskodtam, hogy miután szemléltető példák szabadon felvethetők, szükséges, hogy a kormányfők valamilyen szöveget szerkesszenek a külügyminiszterek számára, amely iránymutatóul szolgálhat azok további munkájában. Például egy tanulmányt szerkeszthetnének arról, hogyan lehetne megvalósítani Németország egyesítését anélkül, hogy az kedvezőtlenül befolyásolná a Szovjetunió biztonságát.

Bár megegyeztünk abban, hogy a megbeszélés főkérdései: Németország problémái a leszerelés és Oroszország, valamint a nyugati hatalmak kapcsolatai lesznek, mégis a Távoll-Kelet veszedelmei mindig ott settenkedtek a háttérben. Sok beszélgetésünk során ezek voltak az elmélkedés főproblémái és a nyugati hatalmak beszédtemái.

Genf kedvező feltételeket nyújtott. Meleg volt, de nem túl nagy, a villák, amelyekben a nagy emberek el voltak szállásolva, kényelmesek és hűvösek voltak. Eden, Eisenhower és Dulles mindnyájan külön házban laktak. Ezeket tekintélyes genfi polgároktól vették bérbé. Faure, a francia miniszterelnök és a franciák valamennyien külön villát foglaltak el nem messze az elnök lakásától. Az oroszoknak kissé távolabb, a városon kívül volt nagy telepük. Én mint kisebb rangú, szállodában laktam, a híres *Beau Rivage*-ban. Ugyanitt kapott elszállásolást külügyi hivatalunk legtöbb tanácsadója. Volt valami megnyugtató ennek az épületnek tömör és cirkalmas edwardi díszítésében.

A csúcsértekezlet nagy izgalmat keltett és szép reményeket fakasztott szerzte a világon. Ez volt az első ilyen szerű összefövetel a háború vége óta és amióta a világ végzetesen megoszlott... Olyan légkörben ült össze — erre máig alig emlékezünk —, amelyben az atomfegyverek erejének első revelációja elterjedt, alapos riadalmat, sőt rémületet kelte, ami csak

idő múltával enyhült. Eisenhower elnöknek — az egyesült hadseregeket vezető tábornoknak — személyes megjelenését a találkozón jó jelnek tekintették. Ismeretes, mennyire tisztelték őt az élvonalbeli orosz hadvezérek. Ha a szovjet kormány részéről nem volt jelen olyan valaki, aki Sztálin tekintélyének örvendett, mégis remény volt arra, hogy enyhébb rendszerben kialakulhat a megbékélés légköre.

Vasárnap, a konferencia előtti nap reggelén rövid gyűlést tartottunk az elnök villájában. Az elnök jó hangulatban volt, és mielőtt a megbeszélés megkezdődött volna, engem külön rövid sétára hívott, de inkább régi, mint mostani problémáinkról beszélt.

Az értekezletet villájának könyvtárában tartottuk. Edem meg én Faure és Pinay, az elnök és Dulles, valamint mind-egyik fél részéről két-két tanácsadó vett részt (a mieink közül Kirkpatrick és Normann Brook). Az elnök beszéde vagy inkább annak kivonata sorra járt a jelenlévők között...

A francia miniszterelnök, Faure részletesen kifejtette eszméit. Németország kérdésével nem sokat törődött, elsősorban azon volt — nem tudni, bel- vagy külpolitikai okokból —, hogy a leszerelésben érjen el valamilyen haladást.

Alapos tervet dolgozott ki, s ebben egy nemzetközi testület felállítását irányozta elő; szerinte ide kellene mindannyian befizetnünk a leszerelés következtében megtakarított összegeket. E pénzt azután ismét szétosztanák az „elmaradt területek” felsegélyezésére. Azt állította, hogy ez a fizetési kötelezettség lehet az igazi garancia arra, hogy a leszerelés valóban megtörténik. Sem az amerikaiak, sem az angolok nem lelkesedtek érte.

Szerencsére az államkincstár képviselői nem voltak velünk, és így udvariasan, ha nem is őszintén, egyetértettünk eszméivel.

Ezután Eisenhower adta elő elgondolásainak körvonalait, de nem bocsátkozott részletekbe, mivel szükségképpen még ahhoz az amerikai felfogáshoz tartotta magát, mely szerint nem „terveket”, hanem csak „szemléltető javaslatokat” terjesztünk elő. Mivel Pinay számára fordítani kellett (Faure tudott vagy legalábbis értett angolul), ez a megbeszélés lefoglalta az egész délelőttöt.

Mindannyian az elnöknel villásreggeliztünk. Förtelmes étkezés volt, nagy húsdarabok narancslekvárral és dzsemmel, filippinók szabdalták és szolgálták fel. A franciák el voltak képedve.

A konferencia másnap délelőtt negyed tizenegykor kezdődött. A gyűlésteremhez — az egykori Népszövetség épületéhez — vezető út zsúfolásig megtelt bámészködőkkel, rendőrökkel. A gyűlésterem, mielőtt beléptünk, borzalommal töltött el. A szereplőket derékszögben elhelyezett asztalokhoz ültették, de az asztalok közötti tér akkora volt mint egy kisebb méretű ökölvívó szorító. Magát ezt a küzdő porondot is pad- és széksorok vették körül, amelyeket, feltehetően a tanácsadók számára helyeztek el, de úgy láttam, hogy az érdeklődők tömege foglalta el. A falakat terjedelmes, alig érthető, a világ végét vagy a titánok harcát, vagy talán a szabin nők elrablását, vagy mindhárom egyvelegét ábrázoló freskók díszítették. Nem tudtam elképzelni elrendezést, amely kevésbé járulhatott volna hozzá a bensőséges vagy a hasznos tárgyalásokhoz, mint ez. A konferencia egész hivatalos része elkerülhetetlenül a szóbeli beszédek sorozatává fajult. Csak amikor a kormányfők vagy a külügyminiszterek egy külső kis teremben találkoztak zárt ülésen, kerülhetett sor komoly megbeszélésre.

Az oroszokat Bulganyin, Molotov és Hruscsov képviselte; a főmegbízott látzólag Bulganyin volt. A hivatalos beszédek betöltötték az egész napot. Bulganyin modora barátságos, de lényegében mégis inkább merev volt. Eisenhower mondott néhány szép szót, és azt javasolta, hogy a külügyminiszterek találkozzanak másnap reggel, és dolgozzanak ki egy napirendi javaslatot.

A kormányfők délután ismét találkoztak. Benyomásaimat annak idején a következőkben foglaltam össze:

Az első menet:

EDEN: Mi van a biztosítékokkal?

BULGANYIN: Erősek vagyunk, nincs szükségünk biztosítékokra. Töröljék el a NATO-t.

AZ ELNÖK: Biztosítom Önt, hogy a NATO a békét szolgálja.

FAURE: Egyesítenünk kell Németországot.

Második menet:

EDEN: Ön azt állítja, hogy nincs szüksége biztosítékokra. Miért javasolja az európai egyezményt?

BULGANYIN: Töröljék el a NATO-t. Többé egy szót sem Németországról.

AZ ELNÖK: Én elmondtam a magam szerepét.

EDEN (közbeszólva): Németország kérdése nincs kimerítve. Gondolkozunk kell erről.

BULGANYIN: Térjünk át az európai biztonság kérdésére.

FAURE: Rendben van, de a két kérdés egymásba kapcsolódik.

Ezután mindnyájan eltávoztunk. Mind-az mintegy három órát vett igénybe.

Mivel soha korábban ehhez hasonló értekezleten nem vettem részt, kivéve a bécsi találkozót, aggasztott a nagy idő-pazarlás, de Kirkpatrick megnyugtatót, hogy ez a bevett forma. Sőt, a napirendre vonatkozó viták némelykor igazán nagy jelentőségűek, és nem csupán a felszín-értintik. Például, amint erre Edén első két pontját. Ezt követően az oroszok nem voltak hajlandók Ausztriáról tárgyalni mindaddig, amíg az olasz békét meg nem kötötték.

A végnélküli beszédek elviselhetetlenül fárasztók lettek volna, ha nincs gyakran szünet, amikor együttesen besétáltunk a remek büfébe, hogy igyunk valamit. Itt mindenki jókedvű volt, sokat kedveskedtünk egymásnak és barátságosak voltunk.

Az első este a miniszterelnök meghívta az oroszokat villájába vacsorára. Kifejezetten angol-orosz találkozó volt ez, és megmondottuk az oroszoknak, hogy komolyan akarunk tárgyalni, amit ők látható helyesléssel fogadtak.

Küzdelem a határozati javaslat elkészítéséért

Edén ragyogóan irányította az egész találkozót mind a vacsorán, mind pedig utána elbűvölő kedvességet tanúsított...

Amikor július 21-én az egész konferencia közgyűlésre ült össze, az elnöki tisztet Bulganyin töltötte be, és hosszú beszéddel nyitotta meg. Noha tulajdonképpen tárgya a lefegyverzés volt, a valóságban az európai biztonságról, a NATO-ról és minden egyébről beszélt. Sőt egy új európai egyezmény szövegével is előhozakodott, amelynek a NATO és a varsói szerződés között kellene életbe lépnie. Azután átváltott a vita tárgyahoz közelebb álló új témára. De terve előirányozta a nukleáris fegyverek azonnali megsemmisítését minden hathatós ellenőrzési rendszer nélkül, emiatt hozzájárulása nem volt különösképpen értékes.

Ezután Eisenhower beszélt — beszéde bár nagyon megható volt, nem tartozott szorosan a tárgyhoz. Azt javasolta, hogy a vasfüggöny mindkét oldalán nyissanak meg mindent, hogy bárki ellenőrzést gyakorolhasson. Nyilvánvaló, az elnök ennek a drámai javaslatnak nagy jelentőséget tulajdoníthatott, de a sorsa az lett, hogy az oroszok, miután visszatértek Moszkvába, elutasították. Eisenhower azt hitte, hogy a kölesönös légi ellenőrzés számára biztosított lehetőségek valóságos előrehaladást jelentenek az igazi biztonság érzete felé. Ezután Edén tett egy másik szerény, de gyakorlati javaslatot.

Miért ne vonatkozhatna az ellenőrzés először 100, azután 200 mérföldre és így tovább, és miért ne szolgálhatna kiindulópontul a jelenlegi határ?

Elmélkedve ezeken a diplomáciai színlalak mögött megbúvó realitásokon, Kirkpatricknak ezt az írásos megjegyzést nyújtottam át:

„Az atomfegyver megszüntetése most egész Európában rémületet keltene.“

Mert egyre többet és többet kezdtem gondolni arra a különös tényre, hogy a békét az atomfegyverek megőrzik és nem veszélyeztetik. Ez a paradoxon elkerülhetetlenül zavart okozott és nagymértékben érvénytelenítette a lefegyverzésre ké-sőbb felhozott érveket.

A következő nap, július 22-én reggeli-re Edén villájában gyűltünk össze.

Ott volt Dulles, és valósággal egészben falta a főtt tojásokat... Rá akartuk venni, hogy beszéljen... De ő folyton evett, és olyan lassan beszélt, hogy kevés dolgot vettünk ki belőle, amelyet azelőtt ne tudtunk volna.

A külügyminiszterek, amikor az irányvonalnak megfelelően reggel találkoztak, valóban értek el bizonyos előhaladást.

Megegyeztek az európai biztonság irányelvének szövegében. Megegyeztek a Németországra vonatkozó szövegben, kivéve Németország keleti és nyugati kormányainak részvételi „jogát“ illetően. Az ilyesmit Adenauer sohasem fogadta volna el.

Mindéz sok időt elfecsérelt. Valóban, amikor az óra mutatója túljutott a déli 1-en, Pinay, akinek ez volt az első tapasztalata az ország tárgyalási technikáról, nagyon zavarba jött. Molotov ingerkedve azt javasolta, hogy fél háromkor ismét találkozzunk. Ez a kilátás Pinay számára betöltötte a mértéket, és Molotovval szemben fél négyet javasolt.

Ami engem illet, elismertem, hogy a franciákhoz vagyok hivatalos ebédre, és már alig várom, de úgy véltem, délután

3 óra megfelelné. Molotov ekkor így szólt: „Macmillan mindig kompromisszumokat köt — és hozzá még jókat, legyen hát délután 3 óra.“

Ebben megegyeztünk.

A francia villásreggeli kétségkívül fenéges volt. Feloldódott és vidám légkörben folyt le. A vendéglátó hölgyek Clarissa, Dorothy és Mme Faure voltak. A franciák nem felejtették el a filippinóknál szerzett tapasztalataikat és kitűnő fogások hosszú sorával szolgáltak, hozzá hasonló kiváló minőségű borokkal. A régi világ kifinomult ízlését mutatták be, mind a keleti, mind a nyugati új világgal szemben.

Ezután nehéz napunk volt, kevés eredménnyel. A külügyminiszterek és kormányfők közös gyűlését csak este negyed kilenckor fejeztük be. Az angol delegáció azután részt vett azon a vacsorán, melyet az oroszok rendeztek tiszteletükre. A légkör hangulatos és könnyed volt. Az oroszok nagy vendégeskedők: élvezik az összejövetelket. Mi is a magunk részéről minden formában kedveskedtünk, majd pohárköszöntők hangzottak el a múlt háborúról, a bajtársiasságról, az eljövendő együttműködésről, érzelmes csevegéssel tarkított beszédek...

Zsukov marsall is jelen volt; aktív katoná, aki egyaránt szolgálhatott volna a régi orosz és a brit hadseregben. Ezen a vacsorán hívta meg Eden Bulganyint és Hruscsovot a következő tavaszra. A meghívást láthatóan őszinte örömmel fogadták...

Bizonyos értelemben a konferencia munkálatai ezzel befejeződtek. A legtöbb, amit tenni lehetett, csupán az volt, hogy

a külügyminiszterek megegyezzenek egy későbbi, az év folyamán tartandó találkozó irányvonalában. A nagyon hosszú nap végén megegyezés jött létre abban a formában, ahogyan én azt eredetileg javasoltam: az európai biztonságot és a német egyesítést egyetlen cikkelyben foglaltuk össze. Talán éppen ilyen jelentősnek értékelhető az is, hogy a lefegyverzés irányelvét elfogadható formában jóváhagyják. A végső megbeszélések zárt ülésen folytak. Az oroszok most készek voltak arra, hogy kifogásolják a szöveg csaknem minden szavát, és voltak kétségbeejtő pillanatok, amikor az elnök láthatóan olyan helyzetbe került, amelyből nem volt visszaút. De öt órára mindent elvégeztünk, ami lehetséges volt. Csak az maradt hátra, hogy a nagyteremben megtartsuk a hivatalos közgyűlést, amelyet fél hétre tűztünk ki. Az elnöki tisztet Faure töltötte be, és először Edennek adott szót, akinek beszéde rövid és pontosan odaillő volt. Utána Bulganyin következett...

Az elnök nagyon mérges volt, de csak egyetlen szemrehányó mondatot engedett meg magának, s utána nemesveretű rövid beszédet tartott.

Ezzel a hat napon át a tárgyaló asztalnál és a kulisszák mögött folyó megfeszített munka után az értekezlet véget ért. Az elnök és Dulles egyenesen a repülőtérre mentek; mi elbúcsúztunk a franciáktól, és visszatértünk vacsorázni.

Bevezette, a részleteket válogatta és fordította

Bodor András